

J. L. PAUWELS

Het Onze-Lieve- Heersbeestje

in de dialecten en in de folklore

EEN TAALKUNDIGE EN
FOLKLORISTISCHE STUDIE

**N. V. Standaard
Boekhandel**

1941

J. L. PAUWELS

**Het Onze-Lieve-
Heersbeestje**
in de dialecten en in de folklore

EEN TAALKUNDIGE EN
FOLKLORISTISCHE STUDIE

**N. V. Standaard
Boekhandel**

1941

Inleiding. — Bibliografie.

Het insect, dat in het Nederlandsch den zeer eervollen naam draagt van Onze-Lieve-Heersbeestje, doch dat in Zuid-Nederland meestal met den niet minder vleienden naam Onze-Lieve-Vrouwbeestje bestempeld wordt, mag zich sedert jaren in de belangstelling van de folkloristen verheugen. Reeds in 1887 wijdde baron L. A. J. W. Sloet in een in onze taal geschreven boek "De dieren in het Germaansche Volksgeloof en Volksgebruik" een interessant opstel aan het Onze-Lieve-Heersbeestje.

Ook de groote Deutsche folklorist Böhme heeft, in zijn standaardwerk "Deutsches Kinderlied und Kinderspiel" (1897), vele belangwekkende bijzonderheden over het kevertje meegedeeld.

In de laatste jaren hebben de dialectologen zoowat in alle landen uitgebreide enquêtes op touw gezet, waarbij dier- en plantnamen werden betrokken. En toen is gebleken dat in één enkel land soms tientallen, ja honderdtallen van namen aan één enkel insect kunnen gegeven worden. Aldus heeft de dialectgeografie een onverhoopt rijk materiaal aangebracht voor de folkloristen.

Ook in Zuid-Nederland werden door de Leuvensche Dialectcentrale, onder de leiding van prof. Dr. L. Groo- taers, de namen van een aantal planten en dieren ingezameld. Voor het Onze-Lieve-Heersbeestje was de oogst zeer rijk, wat voor ons de aanleiding was tot het publiceeren van een studie "De namen van het Onze-Lieve-

Heersbeestje in de Zuidnederlandsche dialecten" in de Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, IV (1930), bl. 141-163, met een kaart.

Sedertdien verschenen nog een aantal publicaties over hetzelfde onderwerp, waarvan we hier de voornaamste citeren :

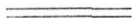
1. DORA AEBI, *Der Marienkäfer, seine französischen Namen und seine Bedeutung im Volksglauben und Kinderspruch*, Aarau, Sauerländen, 1932, 127 bl.

2. KARL KAISER, *Bezeichnungen für den Marienkäfer in Pommern*, in "Zeitschrift für Mundartforschung" XII, 2 (Juli 1936), bl. 89 v. v.

3. W. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten*, Nijmegen, 1937, bl. 266-272.

Voor een uitvoeriger bibliografie verwijzen wij den belangstellenden lezer naar het werk van Dr. Dora Aebi.

In deze studie hebben wij getracht het verspreide materiaal systematisch te ordenen, onderling te vergelijken en de door de talrijke namen van het Onze-Lieve-Heersbeestje gestelde problemen op te lossen.

HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE IN DE DIALECTEN EN IN DE FOLKLORE

DOOR

J. L. PAUWELS

1. — DE ANTIEKE WETENSCHAP EN DE INSECTENKUNDE.

De entomologie of insectenkunde is een jonge wetenschap. In de oude tijden beschouwde men bijna alle insecten als vulgair, weinig interessant "ongedierte" en men vond het zelfs niet noodig aan alle soorten namen te geven. De oudste natuurlijke historiën, die van Aristoteles en Plinius, behandelen slechts enkele van de meest voorkomende insecten, als bijen, wespen, mieren, sprinkhanen en ruspen, en wat ze hierover vertellen, krioelt dan nog van valsche en bijgeloovige voorstellingen.

Algemeen was men in de oudheid overtuigd dat de insecten uit dierenlijken ontstonden. De Grieken geloofden dat een ossenkadaver het aanschijn gaf aan wespen en de Romeinen beweerden dat uit een dood ezelslichaam hommels en uit een gestorven kalf bijen opstegen. Ook door Ovidius in zijn *Metamorfofen* en door Vergilius in zijn *Georgica* wordt het ontstaan van insecten uit dierenlijken vermeld.

2. — LINNAEUS GEEFT ONS BEESTJE ZIJN EERSTEN WETENSCHAPPELIJKE NAAM.

Pas in de 17de eeuw begonnen de natuurvorschers zich ernstig met de insecten bezig te houden. In een in 1634 te Londen verschenen boek over de insecten (Moufet) komen afbeeldingen van het Onze-Lieve-Heersbeestje voor, doch het krijgt nog geen afzonderlijken naam. De Fransche en Duitsche natuurkundigen uit de 17de eeuw duiden het insect aan met zijn volksnamen, die we verder zullen behandelen. Het is ten slotte de Zweedsche natuurvorschcr Linnaeus, die in zijn *Systema Naturae* (1ste uitgave in 1735; 12de in 1766) een uitvoerig hoofdstuk wijdt aan onze kevertjes en ze voor het eerst *coccinellae* noemt, wat nog altijd als hun officiële wetenschappelijke benaming geldt.

Het is waarschijnlijk dat Linnaeus tot den naam *coccinella* gebracht werd door de roode kleur der vleugels van het "zevenpunterke" of "*coccinella septempunctata*", het meest voorkomende kevertje van zijn familie. Immers het Latijnsche woord *coccinum* staat naast *coccum* als de naam van de roode kleur.

Het officiële Fransch heeft dit wetenschappelijk brouwsel van Linnaeus overgenomen als *coccinelle*. Doch het is in Frankrijk een geleerd woord gebleven. Bijna alle dialecten hebben er tot op onze dagen de oude volksnamen bewaard.

3. — DE OUDE GODIN DER LIEFDE FREYA.

De onmondige natuurwetenschap der oudheid liet dus aan het volk de zorg over een naam te vinden voor insecten, die men interessant vond. Dit moet reeds oudtijds

het geval geweest zijn voor het Onze-Lieve-Heersbeestje. Was de opvallende roode kleur hiervan de oorzaak? Of het feit dat het zoo'n mak, gevaarloos diertje was? Of wist men reeds dat het zoo nuttig is voor onze boomen en planten?

Wat er ook van zij, we stellen vast dat reeds bij de oude Germanen het kevertje aan de godin Freya toegewijd was, want ze hieten het *Freyavogeltje*, de oude Noren *Freyahoen*. Deze Freya was, waarschijnlijk dank zij ver-warring met Frigga, de gemalin van Wodan, tot godin van liefde en huwelijk bevorderd. Zij werd door de jonge meisjes in liefdesaangelegenheden aangeroeven.

Op onze dagen vinden wij nog menig spoor van het verband tusschen het Onze-Lieve-Heersbeestje en de heidensche godin der liefde Freya in de liedjes en zegswijzen vol bijgeloof, waarin het kevertje als liefdes- en huwelijksorakel optreedt. Tot in de 19de eeuw waren deze rijmpjes en spreuken zeer verpreid; nu zijn ze echter, naar het schijnt, snel aan het uitsterven. In Vlaanderen zijn nog bekend:

- a) Pimpompole,
vliegt over hole,
vliegt over al:
zeg waar ik trouwen zal.
- b) Olipoli-koorndief
vliegt uit naar zijn lief.

In Frankrijk is het volgende spelletje bekend: Het Onze-Lieve-Heersbeestje wordt door een jong meisje in de gesloten hand gehouden, waarvan één vinger den naam krijgt van haar verloofde. Dan opent ze de hand: kruipt het kevertje nu op den vinger, die naar haar verloofde genoemd werd, dan zal ze zeker met hem trouwen. Ofwel zet men het kevertje op een grashalm om te weten in

welke richting het zal wegvliegen. Uit die richting zal de toekomstige echtgenoot, of, voor de jongens, de bruid opdagen. Als een jong meisje te Marseille haar O.-L.-Heersbeestje in de richting van een jongen man ziet vliegen, meent zij dat dit een spoedig huwelijk beteekent; vliegt het echter in de richting van een kerk, dan zal zij kloosterlinge worden.

In Duitschland, in de Roerstreek, vraagt het meisje aan het insect wanneer zij zal trouwen en dan telt zij: "een jaar, twee jaar, drie jaar, enz." tot het opvliegt. Zoowat in heel het westen van Europa, in Engeland, tot in Amerika toe, zijn versjes bekend waarin men het O.-L.-Heersbeestje ondervraagt over liefde en huwelijk, vraagt waar de verloofde is, hem doet halen of roepen. Het gebeurt ook wel dat de verloofde heeft moeten wijken voor een ander persoon en dat men eenvoudig naar een vader of zuster laat zoeken door het diertje. In Italië is een rijmpje bekend, waarin men het diertje zelf belooft dat het morgen zal bruid zijn.

4. — FREYA DEELT MET HAAR BROEDER FREYR.

Freya had een broer, den zonneharigen god Freyr of Balder. De bevoegdheid van broer en zus was ongeveer dezelfde: werd Freya als godin der liefde aangeroepen, dan was ook Freyr de uitdeeler van liefdelusten, wien men bij de bruiloft offers opdroeg. Bovendien was hij een machtige orakelgod.

Aangezien de bevoegdheid van Freya en Freyr niet uiteen te houden valt, was het Onze-Lieve-Heersbeestje in de oudheid dan ook zoowel aan Freyr als aan Freya gewijd, wat verklaart dat men het diertje kon ondervragen

als een orakel in alle soorten van aangelegenheden. Zoo moet het in Italië weten te vertellen hoe lang men zal leven. In Duitschland vraagt men: "Hoelang zal ik leven?... Een jaar, twee jaar, enz." en men telt tot het opvliegt. Ook in Vlaanderen zijn een paar rijmpjes in dien aard bekend:

- a) Pimpamporeken,
kruipt onder 't koreken;
vliegt overal,
wijst mij 't pleksken,
waar da 'k sterven zall
- b) Pimpampolie,
kruipt over olie (?),
kruipt overal,
zeg mij waar da 'k sterven zal.

Freya en Freyr waren bij onze heidensche voorouders ook de goden van den oogst, wien men offers bracht om een vruchtbaar jaar te verkrijgen. Het is dan ook niet te verwonderen dat het Onze-Lieve-Heersbeestje verschijnt als de voorbode van een goed of slecht jaar. De kinderen tellen de stipjes op zijn vleugels: zijn er meer dan zeven, dan zal dit jaar het koren zeer duur worden; zijn er minder, dan heeft men een rijken oogst te verwachten!

5. — HEEFT HET KEVERTJE MACHT OVER HET WEER?

Het waren Freya en Freyr, die het aardrijk regen en ook zonneschijn toestuurd. Hun heilig diertje was dan ook zeer bevoegd in weerkundige zaken. Als men het in de lucht wierp en het daarna nog weerszag, was het den volgenden dag schoon weer.

Er zijn nog honderden rijmpjes in West-Europa bekend

waarin het Onze-Lieve-Heersbeestje iets met het weer te stellen heeft. Meestal wordt het belast met de boodschap ergens, in den hemel b.v., of aan Onzen-Lieven-Heer, te gaan vragen schoon weer te willen verschaffen, de zon te laten schijnen, het niet te laten regenen. Soms moet het alleen weten te vertellen of het morgen zal schoon weer zijn of niet. Het antwoord geeft het b. v. in dezen vorm : vliegt het recht naar omhoog, dan zal het warm weer zijn ; vliegt het onder struik of gras om zich te verschuilen, dan zal het koud worden ! Elders nog geloofd men dat het zal regenen, als het kevertje terugkomt naar dengene, die het liet vliegen.

Te Jalhai (Wallonië) richt men tot het kevertje de woorden : “ ... zal het morgen schoon of slecht weer zijn ? ” Men herhaalt de vraag tot het opvliegt. Gebeurt dit bij het woord “schoon”, dan wordt het natuurlijk mooi weer.

Niet altijd wordt het Onze-Lieve-Heersbeestje naar den hemel gezonden om mooi weer te vragen : soms moet het die boodschap overbrengen aan zijn grootmoeder of aan zijn vader en moeder. Soms moet het er zelf maar voor zorgen. Te Vielsalm (Wallonië) zendt men het diertje naar “ Madame du Soleil ” voor schoon weer,

In sommige rijmpjes bedreigt men het met de vreeselijkste straffen, indien het niet voor mooi weer zorgt. Vooral de Walen schijnen in dit geval met moordlustige gevoelens bezielde te zijn, want te Vesqueville (bij Saint-Hubert) spreekt men het kevertje aldus toe : “ Wanneer gij den goeden God niet zegt dat het morgen zou schoon weer zijn, breek ik uw hals in honderdduizend stukken ! ” Te Dinant luidt het : “ Als gij mij niet zegt of het morgen schoon weer wordt, zal ik uw hals met een mes afsnijden. ” Ook te Sprimont is dit versje bekend ; daar wordt “ de kop ” afgesneden.

6. — EEN PRIMITIEF UURWERK.

Ook om te weten hoe laat het is kan men bij het Onze-Lieve-Heersbeestje terecht. In de Somme spreekt men het aldus toe: "Middag, middag... klein guldeken, als 't middag is, vlieg dan weg!" Elders in Piccardië echter: "... als 't middaguur is, rust dan; als 't werkuur daar is (letterlijk: het uur, waarop de ploeg weer aan 't werk gaat), vlieg dan op."

In de omgeving van Parijs vraagt men het uur aldus: "... Als 't een uur is... vlieg dan weg!... Als 't twee uur is... vlieg dan weg!... enz. Als 't beestje wegvliegt, weet men dus hoe laat het is.

De Walen laten hun vraag weer volgen door een vreeselijke bedreiging; "... Hoe laat is 't? Eén uur... twee uur.... Zoo ge 't me niet zegt, zal ik uw kop afsnijden." Elders zegt men: "... zal ik u dooden." Te Fumal is men een beetje minder bloeddorstig en stelt men slechts een slag met een hamer in het vooruitzicht.

In Wallonië en Frankrijk geeft men het kevertje herhaaldelijk den naam: *horloge, petite horloge, horloge des bois*. Ook in Engeland komt *lady-clock* (Lieve-Vrouwewuurwerk) voor.

7. — EEN DIERTJE MET VEEL ZON IN ZIJN NAAM.

Voor al in het Duitsch draagt het Onze-Lieve-Heersbeestje nog een aantal met "zon" samengestelde namen als: *zonnekoe, zonnekalf, zonnekind, zonnevogel, zonne-worm, zonneschijntje, zonneknikker*. Ook Linnaeus kende den naam *zonnekever* en verklaarde hem door de schoone, ronde gedaante van het diertje en vooral omdat het meest

bij schoonen zonneshijn en op bloembladeren werd aangetroffen. Veel waarschijnlijker lijkt het ons echter dat ook deze namen teruggaan op den ouden eeredienst tot de zonnegodin Freya en den zonnegod Freyr.

Ook bij de oude Indiërs trouwens was het Onze-Lieve-Heersbeestje een heilig diertje en heette het *Indragôpa* = beschermeling van Indra. Deze is eveneens de huwelijks-god en de gever van regen en zonneshijn. In een Indisch versje valt het kevertje naar beneden omdat het te hoog gevlogen is : hierin wil men een afbeelding zien van het op- en nedergaan der zon.

Misschien zijn sommige versjes, waarin aan het insect een geschenk beloofd wordt (zie verder), ingegeven door oude zonneliëderen. In Bretagne b. v. wordt nu nog in een liedje een pot boter beloofd aan de zon, ook wel een stuk brood.

8. — WAAR BLIJFT HET MET AL DIE GESCHENKEN ?

Hierboven zegden we reeds dat door onze heidensche voorvaderen aan Freya en Freyr vlijtig geofferd werd. Nu nog zijn tientallen van versjes bekend, waarin door de kinderen aan het heilig kevertje een geschenk beloofd wordt. Meestal is het iets om op te eten, als brood (soms nader bepaald : engelenbrood, haverbrood), kaas, melk, rijst, honig, vijgen. Eenmaal zelfs belooft men pap met brokken en een zilveren lepeltje op den koop toe (Duitschland). In de Rijnprovincie doet men geheimzinnig : daar belooft men zonder nadere bepaling " een lekker brokje ".

Dit geschenk wordt niet altijd door den spreker zelf beloofd. Soms zendt men het beestje eenvoudig ergens

heen, 't zij naar den hemel, naar God of zijn heiligen, 't zij naar vader of moeder, 't zij naar de naburige stad, 't zij naar den stal, of nog elders.

Ook een kleed wordt dikwijls beloofd, vooral in Frankrijk en Italië. Zeer eigenaardig is het volgende vers (Fransch):

Onze-Lieve-Heersbeestje, vlieg naar den hemel;
gij zult er een ouden man vinden,
die kastanjes ontbolstert.
Hij zal er u een schil van geven
om er u een kleed uit te maken.
Onze-Lieve-Heersbeestje, vlieg naar den hemel.

9. — DE HEIDENSCHEN GODEN TREKKEN KRISTELIJKE KLEEDJES AAN.

Het is een bekend feit dat, toen onze voorouders tot het kristendom bekeerd werden, veel oude gebruiken bleven voortbestaan, doch, waar alles vroeger in verband gebracht werd met heidensche goden, traden nu God en katholieke heiligen in hun plaats. Ook ons kevertje bleef voor het volk wat het was: een vereerd en geliefd diertje, doch in plaats van aan Freya was het nu aan Maria, de moeder Gods, gewijd en, in plaats van de bijzondere bescherming van Freyr, genoot het nu die van Onzen-Lieven-Heer zelf. Er gebeurde dus ten slotte niets anders dan een verwisseling van naam.

In bijna gansch Europa, tot in Rusland toe, draagt het diertje namen, waarin *God*, *Lieve-Heer*, *Onze-Lieve-Heer*, zelfs *Heiland*, voorkomt. Ook in Vlaanderen komt *Onze-Lieve-Heersbeestje* voor, vooral langs de noordelijke grenzen. In 't Land van Waas hoort men wel eens *Lieven-Heerken* zonder meer, ook in Pommeren.

Lieve-Vrouwbeestje, dikwijls verkort tot *Lievrouwke*, is veruit de meest verspreide naam in Zuid-Nederland. In de plaats van "beestje" treden soms andere woorden op (hierover wordt verder gehandeld). Te Montsen kent men *Moeder-Gods-dierken*, te Kontich *Mariabeestje* en te Lier *hemelkoninginnetje*. We hebben den indruk dat *Lieve-Vrouwbeestje* terrein veroverd op de andere namen.

Ook in de ons omringende landen komen samenstellingen met Maria en Onze-Lieve-Vrouw veelvuldig voor. In Duitschland werd *Marienkäfer* zelfs de officiële benaming van het insect, in tegenstelling met Nederland, dat het met "Onze-Lieve-Heer" hield. In Italië komen *Ave Maria* en *Madonna* voor, in Pommeren *Marieken tout court*.

In onze kristelijke Kempen vond men Onze-Lieve-Heer nog te stijf en te plechtig en noemt men het beestje *Dezeken* (= Jesusken) te Vorst, *Djezekribbeken* te Mol.

10. — DE HEMEL EN ZIJN BEWONERS.

Aan elk van ons is het wel reeds gebeurd dat plots een Onze-Lieve-Heersbeestje op onze kleederen komt zitten. Men heeft niet gezien van waar het kwam. Welnu, zegt het oude volksgeloof, het komt tot ons recht uit den hemel. Het is een afgezant van God of van zijn heilige moeder.

In het midden en het zuiden van West-Vlaanderen heet het kevertje *hemelbeestje*, soms *nemelbeestje*, met voorgevoegde *n*. Dezelfde naam komt voor in den Eifel, in Zwitserland, in Wallonië (*bête du paradis*); ook in Piemont en in Pommeren: *hemelkevertje* e. a.

Eenmaal dat men aan den hemel toe is, kunnen natuurlijk al de hemelbewoners hun naam aan ons beestje afstaan.

Aldus komt *engel* voor in Frankrijk en in het Bretoensch, ook *engeltje* te Oorderen : de engelen zijn toch de boden van God ! Verder komen een aantal heiligennamen voor, als *Sint-Jansbeestje* (Frankrijk, Italië, Zwitserland, Duitschland). In Pommeren ook *Johanneskever* en *Johannesworm*. Misschien is het geen toeval dat Sint-Jan zijn naam gaf aan het Onze-Lieve-Heersbeestje. We weten immers dat de feestdag van Sint-Jan gevierd werd op den dag van het zonnewendefeest der oude Germanen (24 Juni), een grooten feestdag van den god Freyr (cfr. de Sint-Jansvuren). Hier is dus misschien Sint-Jan ook in de plaats getreden van Freyr.

Sint-Maartensbeestje is op vele plaatsen in Wallonië en in Frankrijk bekend, ook in Italië. Deze heilige wordt dikwijls in diernamen aangetroffen, o. a. voor den beer, den ijsvogel, de zwaluw, den sprinkhaan.

In Italië treffen we voor ons kevertje nog de namen aan van de H. Lucia, den H. Paulus, Sint-Michiel, Sint-Antonius (ook in Spanje) en Sint-Vitus, in Frankrijk Sint-Joris.

Het is vreemd dat het kevertje ook *duivel* kan heeten : aldus te Arsimont (Namen). Is dit een met opzet gebruikte tegenstelling met *engeltje* ? Duivel wordt slechts gebruikt voor weezinwekkende, wanstaltige dieren, soms ook voor zwarte insecten. Werd deze naam misschien eerst voor de zwarte O. L. Heersbeestjes gebruikt ?

11. — OOK DE VROUWELIJKE HEILIGEN SPREKEN EEN WOORDJE MEE.

In het zuiden van Frankrijk en in Zwitserland draagt het Onze-Lieve-Heersbeestje soms den naam : *Marie-Jeanne* of *Jeanne-Marie*, waarschijnlijk wel samenstellingen die aan de heilige Maria hun ontstaan te danken hebben.

Sint-Katharina leende haar naam in bijna gansch West-Europa aan het kevertje; vooral in Wallonië en in Frankrijk komen veelvuldig de namen *Sainte-Catherinette*, *Catherinette* en de talrijke vervormingen als *Catherinotte*, *Thiatrine*, *Catherine*, *Katrèn*, *Katrel*, *Katlinet*, e. a. voor. Uit de groote verspreiding van dezen heiligennaam mag men besluiten dat hier ook meer dan bloot toeval in 't spel is. Waarschijnlijk is Sint-Katharina in de plaats getreden van Freya en we vermoeden dat dit aldus moet gebeurd zijn: De H. Katharina van Alexandrië is als martelares op het rad gestorven en wordt daarom gewoonlijk met dit foltertuing voorgesteld. De oude Germanen beschouwden de zon als een soort vurig rad en daar Freya de godin van den zonneshijn was, werd zij in kristelijke tijden door de heilige met het rad vervangen. De groote kenner der Germaansche mythologie Mannhardt noemt de heilige Katharina een zonnegodin. Wat er ook van zij, men kent de H. Katharina als beschermheilige der jonge meisjes (cfr. de bij ons bekende katrieneschapraai), waar zij dus de rol van Freya heeft overgenomen. Op sommige plaatsen schrijft men haar ook invloed toe op het weer, o. a. in Zwitserland.

In Pommeren is uit den compromisvorm *Herrgotts-katrinchen* een komische samentrekking ontstaan, *Herzkatrinchen* (Katrientje, mijn lieveling).

In Italië en Frankrijk komt vaak de benaming *margreta*, resp. *marguerite* voor. In Wallonië voegt men allerlei liefalligheden bij dezen naam, als: *marguerite du bon Dieu*, *la petite marguerite*, *petite marguerite-guillaumette*, *marguerite du joli bois*, *marguerite du ciel*, *marguerite vole au ciel*. De H. Margaretha was ook een zeer populaire heilige. Het is dan ook niet uitgesloten dat zij ook in de plaats van een heidensche godin getreden is, namelijk

van Wurth, de godin van het noodlot, die als norn of doodsboode in de mythologie optreedt. Van daar benamingen als booze griet, zwarte griet. Volgens Mannhardt nam Katharina de rol over der eerste begeleider van de oude Holda, nl. den zonneshijn, en Margaretha trad op als tweede begeleider: zij nam den regen voor haar rekening.

Sainte-Agathe en *Agathe* treffen we eveneens in Frankrijk aan. Aan ons "Lieve"-Heersbeestje herinnert de naam *chérie-agathe*, een echte kindernaam, die echter gewoonlijk vervormd wordt tot *chéri-gogatte*, *chéritogate*, *chérigaugotte*, *charigougoute*, enz. Vroeger gold de H. Agatha algemeen als de beschermheilige voor de vruchtbaarheid van het veld en tegen overvloedige regens. Heeft zij misschien in die hoedanigheid de heidensche godin der vruchtbaarheid Freya vervangen?

Verder komen nog voor: *Madeleine* (Frankrijk), *Sainte-Thérèse* (Lives bij Namen), *Nicole* (Vendée), *Pernette* (Zwitserland en Savooie), *Carolina* (Italië), *Paolina* (id.), *Rosa* en *Roseta* (id.).

12. — VAN WAAR KOMT HET OOSTVLAAMSCHE PIETERNELLEKEN?

In het land van Waas en in Zeeland kennen sommige dorpen de benaming *pieternelleken* voor het Onze-Lieve-Heersbeestje. Natuurlijk is men onmiddellijk geneigd hierbij aan de H. Petronella te denken: het zou slechts een naam te meer zijn in de lange lijst van heiligen, die hun naam aan het insect afstonden. Twee omstandigheden stemmen ons echter tot wantrouwen: vooreerst het feit dat deze heiligennaam nergens anders blijkt voor te komen met deze beteekenis en verder de twee varianten *pieper-*

nelleken en *pimpernelleken*, eveneens in Oost-Vlaanderen bekend.

We veronderstellen dus dat een van de talrijke varianten van den in Vlaanderen bekenden naam *pimpampoe*ntje (zie hierover verder), toen hij met ondergang bedreigd werd, aanleuning en steun zocht bij een dichtbijliggend bekend woord. Laten we veronderstellen dat deze variante iets was als *pimpompulleken*, wat werkelijk bestaat. De volksetymologie bracht het bij *pimpernelleken*, eigenlijk een plantnaam (de *poteris sanguisorba*), van waar het tot *piepernelleken* en *pieternelleken* evolueerde.

Uit het bovenstaande blijkt dat men niet moet denken dat bij de naamgeving aan dier of plant zoo maar op goed valle 't uit een naam genomen wordt. Meestal is er wel een reden aan te wijzen waarom op dien bepaalden naam werd beroep gedaan. Dikwijls echter ligt die reden in een zoo ver verwijderd verleden, dat zij moeilijk te achterhalen valt. Soms ook kan maat of rijm over een naam beslissen: aldus is de hierboven geciteerde naam *Nicole* waarschijnlijk verkozen omdat hij in een versje kon rijmen op "vole". Het blijft ten slotte mogelijk dat de naam van een heilige, die zijn (haar) vroegere populariteit verloor, eenvoudig vervangen werd door die van een opkomende ster: misschien is dit het geval voor *Sainte-Thérèse* te Lives bij Namen, die *Sainte-Marguerite* of *Sainte-Catherine* kan hebben vervangen.

13. — BEMIDDELAAR TUSSCHEN MENSCH EN HEMEL.

Het *Onze-Lieve-Heersbeestje* wordt dus wel algemeen beschouwd als een diertje, dat op een of andere wijze in betrekking staat met God en met zijn heiligen. Op

sommige plaatsen vangt men het diertje en plaatst het ergens, b. v. op de schors van een boom, opdat het zou opvliegen. Doet het dit, dan vliegt het recht naar den hemel, wordt een engel en houdt in 't paradijs een plaatsje gereed voor dengene, die het opzond. In vele kinderrijmpjes wordt aldus aan het kevertje opgelegd ten hemel op te vliegen en een plaatsje te bewaren of gereed te maken voor den vrager.

Elders zendt men het tot God om geluk te vragen of het vervullen van een wensch of men vraagt eenvoudig direct meegenomen te worden naar den hemel.

Hier ook blijft het insect zijn rol van orakel spelen. In Frankrijk zingt men :

Engeltje, vlieg, vlieg;
Als Onze-Lieve-Heer mij bemint, vlieg dan weg;
Als hij me niet bemint, blijf dan zitten.

Dit liedje gelijkt wel eenigszins op wat in Nederlandsch Limburg gezongen wordt :

Heerelammeken, waar zijt ge van?
Zijt gij van den engel of van den duivel?
Als ge van den duivel zijt,
dan moet ge van mij gaan vliegen.
Als ge van den engel zijt,
dan moet ge bij mij blijven.

In Oostenrijk vragen de kinderen of zij naar den hemel of naar de hel gaan : vliegt het diertje omhoog, dan zullen zij naar den hemel gaan ; vliegt het omlaag, dan komen ze in de hel.

In vele versjes wordt het Onze-Lieve-Heersbeestje zonder meer aangemaand naar den hemel te vliegen. Op sommige plaatsen voegt men er bij dat God roept om boodschappen te gaan doen, elders dat vader of moeder roept ; in Italië roept soms Sint-Michiël.

Het kevertje moet ook de poort van den hemel gaan openmaken. Te Pont-à-Mousson (Frankrijk) vraagt men dat het de sleutels van Sint-Pieter zou gaan halen en dat het zijn grijze schoentjes zou leenen om naar 't paradijs te gaan. Gewoonlijk nochtans stelt men zich tevreden met de eenvoudige vraag: "Wijs mij den weg naar den hemel!"

Zelfs deze eenvoudige vraag werd op vele plaatsen nog verkort en men vraagt aan het diertje nog slechts naar "den weg" of "den goeden weg". In Italië werd dan later weer opnieuw bijgevoegd: de weg naar het kasteel, de weg naar Rome of naar een andere stad. Zelfs hebben Italiaansche pedagogen zeer handig de school er bij te pas gebracht, zoodat de fascistische jeugd met overtuiging aan het beestje vraagt: "Toon ons den weg naar de school!" Dan gaat men nog een stapje verder en het diertje moet zelf zijn boek nemen en naar de school vliegen.

14. — IS HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE EEN ZIELTJE?

Uit wat voorafgaat blijkt dus dat het Onze-Lieve-Heersbeestje verondersteld wordt te weten wat er met ons zieltje gebeuren zal na den dood. Te Kapellen-op-den-Bosch zingen de kinderen het kevertje toe:

Pimpampole,
vlieg over hole,
vlieg over al
en zeg waar ons zieltje wonen zal.

In het Zuiden van Frankrijk heet het O.-L.-Heersbeestje soms *zieltje*, in Italië *Onze-Lieve-Vrouwezieltje*, in Spanje *Onze-Lieve-Heerszieltje* en *Sint-Antoniuzzieltje*.

Het is niet onmogelijk dat we in dit *zieltje* een verre herinnering moeten zien aan oude mythologische voorstellingen betreffende de zielsverhuizing. Het is bekend dat de zielen der afgestorvenen verondersteld werden in de gedaanten van dieren weer te keeren, soms als insecten, b. v. vlinders, meikevers, muggen. Heksen veranderden zich graag in een vlinder om gemakkelijk boter te kunnen likken; van daar misschien het Engelsch *butter-fly* voor den vlinder. De ziel van zulke boterheks verschijnt in de gestalte van een meikever; daarom mocht men dit diertje dooden.

De glimwormen worden beschouwd als zieltjes uit het het vagevuur, die de gebeden der levenden komen afsmeeken. Misschien heeft men in de O.-L.-Heersbeestjes vroeger ook wel zieltjes gezien. In § 10 zegden we dat zeer dikwijls aan het kevertje een geschenk beloofd wordt. Hierin kan men een overblijfsel zien van het oude bijgeloof, volgens hetwelk de zielen op de aarde weerkeeren en men daarom aan de dooden spijzen meegeeft om dan een feestmaal te vieren.

15. — HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE GEEFT OLIE OF SMOUT.

Als men het Onze-Lieve-Heersbeestje vangt, perst het, uit kleine openingen tusschen dij en scheen, enkele druppeltjes van een rood-gele, lijmachtige vloeistof. Dit is het natuurlijk verdedigingswapen van het kevertje, want deze stof is giftig voor of heeft een verdoovende uitwerking op vele diertjes. In Limburg, in de Maasvallei, schudden de kinderen een Onze-Lieve-Heersbeestje in hun gesloten hand en eischen dat het smout of brood zou geven. Te Kerkrade (Ned.-Limburg) houden de kinderen het "*olie-*

mannetje” in hun gesloten linkerhand, waarop zij met de rechtervuist slaan, terwijl zij hun liedje aframmelen, zoo lang tot het diertje olie geeft.

Te Maaseik luidt het hierbij gezongen liedje :

Lieven-Heerekuiksken,
Geef mich olie en brood;
Geefde mich geen en olie,
Dan slaan ich dich dood!

Te Meerijsche en Vossem (Limburg) is de bedreiging nog verschrikkelijker :

Lievrouwke, geef mij zalf
Of ik doe uw moeder en uw vader dood,
En u er bij,
Dan zijn er drij.

Te Neerglabbeek hoort men deze variante :

Lieve-Vrouwke, als ge mij smout geeft, gooi ik u in den hemel;
Als ge mij geen smout geeft, gooi ik u in de hel.

In het Oosten van Limburg heet het Onze-Lieve-Heersbeestje hierom *smoutbeestje* of *smoutkevertje*, te Montsen *oliediertje*.

Te Jette heet de afgescheiden vloeistof “zalf”. De kinderen laten het kevertje over hun hand kruipen of laten het langs den hals op hun bloot lichaam glijden en zingen ondertusschen :

Onze-Lieve-Vrouwbeestje.
Geef mij zalf.

In het departement Aude (Frankrijk) heerscht onder het volk nog het geloof dat het Onze-Lieve-Heersbeestje de bloeddruppels heeft opgezogen, die van het kruis van Kristus neerdruppelden. De kinderen vangen het beestje,

spuwen er op en zeggen: “*Sint-Janskevertje*, geef het bloed van Onzen-Heer terug, of ik dood u.” De roodachtige stof, die het kevertje afscheidt, verbeeldt dan natuurlijk Kristus’ bloed.

16. — HET GEEFT OOK GELD, KLEEDEREN EN VOEDSEL.

Eenmaal dat men aan het diertje vroeg iets te geven (olie), kon men ook wat anders vragen. Trouwens met een beetje goeden wil kon men in de afgescheiden vloeistof goud zien. Te Glons (Wallonië) houden de kinderen het beestje in hun gesloten vuist, slaan er driemaal mee op hun borst en roepen: “Geef mij goud, of ik dood u.” Bij dien herhaalden schok perst het kevertje natuurlijk zijn verdedigend vocht uit en... de kinderen hebben hun goud!

De gewoonte goud, zilver of geld te vragen is zeer verspreid in West-Europa. Soms vraagt men een bepaalde som, namelijk 1000 taler (Pruisen), soms een gouden keten (Westfalen) of een bruidsring (Italië), soms een gouden sleutel (Beieren). In Italië roepen de kinderen, terwijl ze het kevertje achtervolgen: “Laat mij beenderen en geldstukken vinden!” Als zij dan naar hun plaats terugkeeren, vinden ze dikwijls een geldstukje, aldaar door vader of moeder ijlings verborgen.

Ook kleederen worden aan het diertje gevraagd, gewoonlijk een nieuw kleed, bepaaldelijk een wit kleed, soms een gouden kleed. Af en toe wordt ook schoeisel gevraagd: pantoffels (Italië) of roode kousen (Zürich).

Natuurlijk wordt ook het eten niet vergeten; trouwens, met olie was men reeds op den goeden weg hiervoor. Meestal wordt brood gevraagd, doch dikwijls vindt men brood alleen te droog en men vraagt er wat bij: brood

met boter, brood met kaas of honig (Duitschland), brood met spek (kinderlied bij de Zigeuners). In een Italiaansch kinderliedje vraagt men slechts om wat water des morgens, wat op een soberen volksaard wijst, doch waarschijnlijk is dit liedje onvolledig!

Ten slotte nog een interessant Fransch kinderrijmpje :

Bête au bon Dieu,
monte au ciel
et m'apporte du miel.
Si tu vas en enfer,
tu m'apporteras de la bière.
Si tu vas en purgatoire,
tu m'apporteras des poires.

Het is duidelijk dat men van den honig, die ook in andere landen wordt vermeld, is vertrokken. Het bier en de peren zijn er pas achteraf, ter wille van het rijm, bijgekomen!

De naam *postbode*, in Pommeren aan het O.-L.-Heersbeestje gegeven, kan verklaard worden door al die dingen, die het diertje verondersteld wordt te kunnen brengen. We kunnen echter hierbij ook wel aan het kevertje in zijn rol van bemiddelaar in liefdesaangelegenheden denken.

17. — HET BRENGT GELUK EN GEZONDHEID.

Dat het Onze-Lieve-Heersbeestje algemeen als geluksbrenger beschouwd wordt, klimt wel reeds op tot de grijze oudheid. Een zoo sympathiek diertje, dat onder de bijzondere bescherming stond van de goden Freya en Freyr, later van Onzen-Lieven-Heer en zijn heilige Moeder, dat daarenboven de rol speelde van levend orakel, moest wel een geluksbode zijn.

In Italië heet het diertje wel eens *geluksbrenger* of

“geluk” zonder meer, in West-Pruisen en Holstein *gelukskever*, *geluksworm*. In Zwitserland worden O. L. Heersbeestjes met was op de spijskaarten geplakt bij bruiloftsmaaltijden. Algemeen verspreid is het geloof dat een O. L. Heersbeestje, dat over iemands hand of kleedsel kruipt, geluk bijbrengt. Vliegt het ergens in een huis binnen, het geluk zal die woning begunstigen; men neemt het voorzichtig op en zet het op het venster. Hierbij zingt men in Zwitserland: “*Hemeldiertje*, vlieg op, breng geluk in ons huis.” In Lotharingen zal de wijnoogst overvloedig zijn als men vele O. L. Heersbeestjes op de wijnstokken ziet.

Zelfs in onzen modernen tijd kan men in de steden vaststellen hoe het oude geloof nog altijd nawerkt: tot de modepop toe draagt nog graag een speld met een O. L. Heersbeestje als complement bij haar mooiste toiletje! *Que voulez-vous, ça porte bonheur!*

In de provincie Namen waren er destijds heel wat lotelingen die, vooraleer een nummer uit de trommel te trekken, hun hand insmeerden met kapoenenvet, opdat het lot hun gunstig zou zijn. Anderen droegen, met hetzelfde doel, een Onze-Lieve-Heersbeestje mee in een van hun zakken.

Van “geluksbode” tot “beschermer tegen ziekte” is slechts een kleine stap, die dan ook vaak gezet werd. In Zwitserland moest men een Onze-Lieve-Heersbeestje vangen, de vleugels uittrekken en ze in zijn geldbeugel bewaren. Zoolang men ze behield, lachte het geluk u toe; wie ze verloor, werd echter zwaar ziek. Ook in ons land kende men de gewoonte op het feest van Sint-Jan, — het oude zonnewendefest! — een Onze-Lieve-Heersbeestje te vangen, dat dan gedurende heel het volgende jaar beschermde tegen hoofd- en tandpijn.

Tegen tandpijn werd op vele plaatsen, o. a. in Spanje en in Duitschland, de “zalf”, door het diertje afgescheiden, waarvan wij hierboven spraken, aangewend. In Hongarije gebruikte men zelfs een afkooksel van de kevertjes tegen de razernij. De moderne, “beschaafde” mensch is natuurlijk geneigd minachtend den neus op te halen voor die “bijgeloovige vieselijkheid”. Ten onrechte, want de lichamen van een aantal kevers blijken inderdaad een aantal geneeskrachtige sappen te bevatten!

18. — WEE DEN DIERENBEUL!

Zoo wat overal gelooft men dat kwaad doen aan het Onze-Lieve-Heersbeestje onheil bijbrengt; het kevertje dooden wordt door hogere machten zwaar gestraft, het is een “zonde”. Op sommige plaatsen mag men het zelfs niet van zijn kleederen afschudden, op straf van onheil (Karlsbad).

De straf, die deze misdaad meebrengt, verschilt echter erg van streek tot streek. In Wallonië kan het dooddrukken van het kevertje regen veroorzaken. Ook in Pruisen en Holstein belet dit de zon een ganschen dag lang te schijnen. In Bretagne zal een boer, die een O. L. Heersbeestje doodt, een zijner beste paarden verliezen; in Duitschland geven zijn koeien dan roode melk.

In het departement Ile-et-Vilaine (Frankrijk) zegt men tot de kinderen dat wie een O. L. Heersbeestje doodt 's anderendaags plots kan sterven. In Neder-Oostenrijk gelooven de kinderen dat het dooden van het kevertje een zware zonde is, die door de moeder Gods bestraft wordt met een sterfgeval in de familie of een andere vreeselijke beproeving.

In Henegouwen krijgt de moordenaar van het beestje

een groote zweer. In Zwaben geloofst men dat hij in de hel zal branden. Als men in de Palts een kind ziet, dat een O. L. Heersbeestje wil dooden, roept men: "Doe het niet of Onze-Lieve-Heer slaat een nagel in uw kop!" Ook in Catalonië drukt men de kinderen op het hart dat zij het diertje niet mogen dooden omdat het het vriendje van God en de H. Maagd is.

19. — HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE IN DE LEGENDE.

Bij vorige gelegenheden hebben we er reeds op gewezen dat men vroeger vaak ten onrechte dacht dat plant- of diernamen door legenden waren ingegeven. (1) Het is juist omgekeerd: de naam was er eerst en toen men het waarom ervan niet goed meer begreep, heeft de volksfantazie verhaaltjes verzonnen, die de namen moeten verklaren.

Ook het Onze-Lieve-Heersbeestje heeft natuurlijk aanleiding gegeven tot een aantal legenden. Hier volgen er een paar uit Zwitserland.

Toen Christus geboren werd, brachten de herders hem melk en boter. De moeder Gods nam deze geschenken in ontvangst en daar vloog plots uit een melkpot een O.-L.-Heersbeestje op, dat trouw bij de heilige familie gebleven is tot bij de vlucht naar Egypte. Deze legende werd blijkbaar in verband gebracht, niet alleen met Onzen-Lieven-Heer en de H. Maria, doch ook met de melk en de boter, waarvan herhaaldelijk gezongen wordt in de kinderrijmpjes.

(1) O. a. in de studie « De Zuidnederlandsche Namen van de Pioen », verschenen in *Nieuw Vlaanderen* van 20 Augustus 1938, bl. 9.

Nu de tweede legende. Een man was wegens een zware misdaad ter dood veroordeeld geworden. Toen hij reeds bij het schavot stond, kwam een Onze-Lieve-Heersbeestje op zijn mouw gevlogen. De veroordeelde nam het zeer voorzichtig op en liet het weer vliegen. Hierop waren alle omstaanders overtuigd dat deze man, die met zooveel zorg een klein kevertje behandelde, onmogelijk een groot misdadiger kon zijn en... hij werd begenadigd. De menschen geloofden natuurlijk dat God zelf het diertje naar de aarde gestuurd had om de onschuld van den veroordeelde te bewijzen. En voortaan werd het kevertje Onze-Lieve-Heersbeestje genoemd.

20. — VREESELIJKE GEVAREN BEDREIGEN HET KEVERTJE.

We hebben reeds gehoord hoe vaak het kevertje met den dood bedreigd wordt, indien het niet weet te zeggen of het morgen schoon weer zal zijn (zie § 6), of indien het weigert olie, goud of iets anders te geven (§ 15 en 16).

Nu vinden we een groot aantal kinderversjes, waarin het element "gevaar voor het kevertje" bewaard bleef, terwijl het andere element (weerorakel, olie- of geldverschaffer) wegviel. Het beestje wordt dringend aangemaand weg te vliegen, omdat er gevaar dreigt of een ongeluk gebeurd is.

Die dreigende gevaren en ongelukken zijn van zeer verschillenden aard. Onveranderlijk begint het rijmpje met den naam van het kevertje en het bevel "vlieg weg", soms verduidelijkt door: "vlieg hoog in de lucht" of "vlieg naar huis". In Engeland beveelt men zelfs wel: "Vlieg weg naar Vlaanderen!" En te Potsdam: "Vlieg naar Engeland!"

Na dit bevel volgt dan een bedreiging: "of ik knip uw vleugels af met mijn houten schaar" (Frankrijk), "of ik ontnem u uw schoonste kled" (Fosse-bij-Namen), "of de Joden zullen u komen halen" (Lotharingen), "of de duivel zal u opeten" (Italië), "of de jager komt en schiet u dood" (id.), "of wijven met ijzeren staven willen u vangen" (Duitschland).

Een andere reden waarom het Onze-Lieve-Heersbeestje aangemaand wordt onmiddellijk weg te vliegen, naar huis toe, is dat er een ongeluk gebeurde: "Uw vader en uw moeder zijn dood" (Zwitserland), "uw vader is in de school, uw moeder ligt op sterven, ga haar gauw helpen" (Zuid-Frankrijk), "uw vader ligt op sterven" (Italië), "uw zuster is dood" (id.), "uw huisje brandt, uw kinderen schreien, de booze spin zal ze inspinnen" (Duitschland), "de kinderkens zitten aan 't venster te weenen, ze zijn in de botermelk verdronken" (Pommeren en Neder-Oostenrijk), "vader is in den oorlog (nu zouden we zeggen: aan 't front!), moeder is in Engeland, Engeland is afgebrand" (Danzig), "uw huisken brandt, uw moeder weent, uw vader zit op den dorpel, vlieg in den hemel uit de hel" (Duitschland), "uw moeder draait de wieg weg, uw vader zit in de herberg en drinkt alle glazen leeg" (Trier). Te Antwerpen is het niet het huis van het beestje, doch de Onze-Lieve-Vrouwetoren, die afbrandt.

Te Beverloo zingen de kinderen:

Lievrouwken, gaat vliegen;
moeder is dood,
vader is dood,
Jezuken zal u wiegen.

Men ziet dat een oneindig aantal varianten van der-

gelijke versjes mogelijk zijn. In Engeland is algemeen verspreid het type: " Vlieg naar huis, uw huis brandt, al uw kinderen zijn weg (of verbrand), behalve een." Dit eene kind is Molly, die op een marmeren steen zit, of Nan, die in een pan zit (om het rijm natuurlijk!), en er gouddraad vlecht zoo rap zij maar kan, of Ann, die onder de pudding-pan gekropen is!

21. — VERWATERDE RIJMPJES.

Het valt licht te begrijpen dat sedert lange jaren het volk zich geen rekenschap meer geeft van het feit dat mythologische voorstellingen en heidensch bijgeloof ten grondslag liggen aan de talrijke liedjes, die het Onze-Lieve-Heersbeestje worden toegezongen. Ze worden nog slechts beschouwd als een aardig tijdverdrijf voor de kinderen. En al treffen we nog dikwijls gegevens aan in deze liedjes, die duidelijk op den oerouden oorsprong wijzen, toch zijn sedert lang de banden verbroken, die aan vaste thema's bonden en treffen we bij tientallen de versjes aan, waarin weinig of niets van de oorspronkelijke bijgeloovige bedoelingen is terug te vinden. Zulke varianten konden natuurlijk in onbeperkt aantal ontstaan, zoodra men de liedjes nog slechts als min of meer beteekenislooze kinderversjes beschouwde.

Meestal gaf het motief "vliegen, wegvliegen" aanleiding tot het aanwijzen van de plaatsen, waar het diertje verzocht wordt naartoe te vliegen. In ons land zijn vooral in West-Vlaanderen dergelijke liedjes bekend. Hier volgen er een drietal:

1. Pimpampoentje,
peerlamoentje,
hoeverre ga je vlie gen?

- Over de zee,
putje carree,
klinke, klinke, belletje!
2. Pimpampoentje,
vlieg over 't groentje,
vlieg overal,
waar Ons-Lief-Heertje 't vinden zall
3. Pimpampoentje,
hazemoendje,
vliegt over den blok,
vliegt over den stok,
vliegt over Onzen-Lieven-Heertjes kerkhof!

In Nederland zingen de kinderen, terwijl zij het Onze-Lieve-Heersbeestje op hun vinger omhoog laten kruipen :

1. Lieve-Heere-ginneke (uit: hinneke),
kruip maar op mijn pinneke,
kruip maar op de bontë koe,
vlieg maar naar den hemel toe.
2. Lieve-Heere-ninneke (uit: hinneke),
kruipt op een spinneke (uit: pinneke = vinger),
kruipt op een ijzerdraad,
dat ge naar den hemel gaat.
3. Lieve-Heere-ninneke.
moeder is naar 't Ginneke (plaatsnaam),
vader is naar Chaam (id.),
laat Lieve-Heere-ninneke,
naar den hemel toe gaan.
4. Lieve-Heere-nonneke (uit: ninneke),
kruipt op een tonneke,
kruipt op een boomstaak,
dat ge naar den hemel gaat.

Elders wordt het kevertje verzocht in het bosch te vliegen, in de lucht, op een brug, in de zee, over land en zee, op den berg, op het kruis, over het stadhuis, over de

torensplits, over het dak van de kerk, naar de kinderen der geburen, enz.

Uit de talrijke schilderachtige versjes citeer ik er nog slechts een paar interessante :

“ *Goudhennetje* die meer weegt dan goud ; goud en zilver, dat meer weegt dan de wind ; de wind, die meer weegt dan de donder. ” (Italië.)

“ *Katrientje* met uw katoogen, gij hebt nagels voor de deur gelegd en ze erin geklopt ; trek ze er nu weer uit. ” (Italië.)

“ *Marietje*, gij hebt vlooien op uw rok ; eene stijgt omhoog, eene kruipt naar beneden en eene houdt de wacht. ” (Italië.)

“ *Mariawormpje*, vlieg weg naar het kind van mijn ge-
buur ; er zal u daar geen leed geschieden ; ze willen slechts uw bonte vleugels zien ; en groet ze allebei ! ” (Duitschland.)

“ *Hetseldierken*, vlieg weg, vlieg in de wolken ; de koeien zijn niet gemolken ; Sint-Pieter sloot den hemel toe en wierp de sleutels in den Rijn ; vandaag of morgen zal het goed (weer ?) zijn. ” (Moezelstreek.)

Sommige van de rijmpjes, die het Onze-Lieve-Heersbeestje werden toegezongen, werden ook als aftelrijmpjes gebruikt door de kinderen, meestal echter in een iets of wat gewijzigden vorm. Aldus gebruikt, werden de woorden dezer rijmpjes dan soms zoo erg vervormd en verminkt dat de beteekenis verloren ging en niemand er nog een touw kon aan vastknoopen. Dit is trouwens een zeer gewoon verschijnsel met kinder-, vooral met aftelrijmpjes. Ik herinner me uit mijn jeugd een lang aftelrijmpje, waarvan ik nooit een woord begrepen heb, zoomin als mijn kameraden ; en het versje uit Timmermans' Pallieter “ Een oske deur mijn troske ; — kleine, zoete Maran ” is me nog altijd bepaald duister.

22. — WELK BEROEP VERKIEST HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE ?

In de Romaansche streken geeft men aan het Onze-Lieve-Heersbeestje wel eens den naam van een ambachtsman. Aldus heet het in Frankrijk en Wallonië, ook in Zwitserland, op verscheidene plaatsen: *kleermaker* (couturier of tailleur) of *naaister* (couturière), soms in een samenstelling gebruikt als *couturier de Saint-Martin* (Benda, Wall.), *couturier du bon Dieu* (Ampsin, Wall.). Men heeft getracht deze benamingen te verklaren door het feit dat sommige kevertjes de bladeren der planten doorsnijden. Anderen beschouwen *couturier* als een vorming van *cultivateur*: het kevertje is de vriend van den boer zooals het de vriend is van God.

Waarschijnlijk echter hebben we hier weer te doen met een spoor van de oude mythologische voorstelling: het O.-L.-Heersbeestje als bemiddelaar tusschen deze aarde en de andere wereld, als bode of afgezant van hoogere machten. Herinneren we ons dat in vele kinderrijmpjes aan het kevertje gevraagd wordt "een kled, een schoon, nieuw of wit kled" te brengen (zie § 16). Van daar den naam *kleermaker*. Op Sicilië wordt het diertje trouwens ook 's *Heeren kledje* geheeten.

In Zwitserland en Savoie heet het soms *schoenmaker*. Dezelfde verklaring kan ingeroepen worden. Het insect moet soms schoenen gaan halen. Te Turijn en te Aquila (Italië) noemt men het *schoentje van Onze-Lieve-Vrouw*.

Ook *smid*, *smidje* komt soms voor in het N.O. van Frankrijk. Deze naam wordt verklaard als volgt: vooraleer op te vliegen licht het O.-L.-Heersbeestje herhaaldelijk de

dekschilden op om een provisie lucht op te doen; deze beweging zou doen denken aan een smid die den voorhamer zwaait.

Met veel goeden wil zou men op dezelfde wijze *kleermaker* en *schoenmaker* kunnen verklaren. We meenen echter dat de vleugelbewegingen van het insect niet zoo erg opvallen, dat ze aan een hamerzwaaienden smid zouden doen denken. Hier ook kan weer oud bijgeloof in 't spel zijn. Op vele plaatsen speelde de smid een zeer bijzondere rol: hij was een soort tovenaar of heksenmeester en had een zekere macht over de booze geesten. Hij had ook de macht om huwelijken te sluiten; cfr. de bekende smid van Gretna Green in Schotland! Kan om deze reden het Onze-Lieve-Heersbeestje, het liefdes- en huwelijksorakel, niet den naam *smid* gekregen hebben?

De benaming *waarzegger* (departement Aveyron, Frankrijk) is voor ons orakeldiertje zonder meer duidelijk. (Zie § 3 tot 6.)

23. — DE MILITAIRE LOOPBAAN OF DE GEESTELIJKE STAAT?

Het Onze-Lieve-Heersbeestje heet soms *gendarme* (Frankrijk), *gerechtsdienaar* (Zwitserland), *soldaat* (Italië). Deze namen, waarschijnlijk nieuwe formaties, kunnen aanduiden dat voor boer en hovenier het kevertje zooveel beteekent in zijn tuin als de politiemans in de menschelijke samenleving. Immers de kevertjes verslinden een zeer groot aantal bladluizen en ander ongedierte; ook hun larven maken reeds ijverig jacht op het schadelijk gedierte, zoodat in Amerika en ook in Italië de verspreiding der O. L. Heersbeestjes reeds meermaals op kunstmatige wijze werd in de hand gewerkt.

Toch schijnt ons de mogelijkheid niet uitgesloten dat deze namen, vooral *soldaat*, kunnen ingegeven zijn door de kleurschakeeringen der dekschilden van het insect, die aan de oude veelkleurige militaire uniformen konden doen denken.

De naam *hovenierster* (Frankrijk) kan insgelijks ontstaan zijn omdat het beestje, evenals een hovenier, jacht maakt op het ongedierte.

In het vorige hoofdstuk hebben we getracht een aannemelijke verklaring te vinden voor namen als *schoenmaker*, *smid*, e. a. Misschien echter is de oplossing van sommige dezer raadsels zeer eenvoudig. Het is namelijk een bekend feit, hoe gemakkelijk namen van insecten en planten verward worden en van de eene soort op de andere overgaan. Het is dus mogelijk dat het Onze-Lieve-Heersbeestje eenvoudig deze namen aan andere insecten heeft ontleend. *Kleermaker*, *schoenmaker*, *smid* en dgl. worden immers gebruikt voor een groot aantal insecten, als den vlinder, den gouden loopkever, den zwarten loopkever, den oorworm, sommige waterkevers, den kakkerlak, groote mieren, e. a. Het zou ons te ver leiden al deze mogelijke verwarringen na te gaan.

De naam *meunière* (molenarin) te Harmignies (Waltonië) zal wel door verwarring met den meikever ontstaan zijn.

Ook de benamingen *kapucijn* (Frankrijk), *priester*, *priestertje* (Frankrijk en Italië), *monnikje* (id.), *monnik van Sint-Lucia* (id.), *rood monnikje* (id.), *priorin* (id.) kunnen, aan andere insecten ontleend, eventueel de eene uit de andere ontstaan zijn. De naam *priester* wordt door het volk vooral op zwarte insecten toegepast. Er bestaat ook een zwarte soort Onze-Lieve-Heersbeestjes en misschien werd dus de naam hierop eerst toegepast.

Toch kan ook het uitzicht van het kevertje dergelijke namen ingegeven hebben. Te Sint-Gilles-Waas heet het diertje ook *paterkapken*: misschien deed het bijna geheel ronde lichaampje aan een paterskalotje denken. Waarschijnlijk echter is *kapken* hier slechts een product van de volksetymologie (zie hierover § 26).

In den Italiaanschen naam *koopman* zien we niet klaar. De naam *ruiter van den Heer* (nog Italië) kan ingegeven zijn door iets als *Onze-Lieve-Heerspaardje* (zie § 25). Wat waarschijnlijk wordt door den naam *ruiterpaardje*, die in Pommeren wordt aangetroffen.

24. — HOE HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE EEN KOE WERD.

In de meeste landen van Europa, ook in Rusland, wordt de naam *koe*, dikwijls in den diminutiefvorm *koetje*, toegepast op het *Onze-Lieve-Heersbeestje*, bijna altijd in samenstellingen, als *Gods-koe*, *Onze-Lieve-Heerskoe*, *Onze-Lieve-Vrouwkoe*, *gouden koe*, *Sint-Joanneskoe*, *Sint-Antoniuskoe*, *hemelkoetje*, enz. In Normandië komt *vacotte* (= *koetje*) voor zonder meer, doch deze naam is zeldzaam.

Het is bekend dat het volk den naam van een huisdier toepast op die insecten, die eenige gelijkenis met het dier vertoonen of er op eenige wijze mee in betrekking staan. Daar de naam *koe* voor het *Onze-Lieve-Heersbeestje* algemeen bekend is heel Europa door, moest de reden, waarom deze benaming op het kevertje werd toegepast, wel erg voor de hand liggen. En toch zitten de folkloristen ten zeerste met de verklaring verlegen.

De eene meent dat men het olieachtige vocht, door het insect afgescheiden, vergeleken heeft met de melk van een

koe. Een ander wijst er op dat in de kinderrijmpjes vaak melk gevraagd wordt aan het diertje. (Dit kan echter juist door den naam koe veroorzaakt zijn en niet noodzakelijk omgekeerd!) Een derde vindt wel eenige gelijkenis tusschen de sprieten van den kever en de horens van de koe. Een vierde deden de bestippelde dekschilden aan een bontgevekte koe denken. Een vijfde meende dat de roodbruine kleur van het diertje aan het rundergeslacht herinnerde! Verder werd er op gewezen dat de kinderen graag met kleine nagemaakte dieren, koeien b. v., spelen; als ze dan met een levend kevertje speelden, konden ze hieraan wel den naam geven van hun anderen speelgenoot, de koe!!

Natuurlijk is er ook een mythologische verklaring: Freyr heerschte over de wolken, die de oude Germanen als... koeien beschouwden, omdat zij regen meebrachten! Het aan Freyr toegewijde diertje, het Onze-Lieve-Heersbeestje, stond dus in nauwe betrekking tot die koeien en daarom is er in de kinderrijmpjes zoo dikwijls van melk spraak.

Onze voorkeur gaat naar de volgende verklaring: Oudtijds bestond de eenige rijkdom der landlieden in hun hoornbeesten. Een koe was dus het waardevolste bezit. Hoort men nu nog niet dikwijls spottend opmerken dat voor een boer zijn koe meer waarde heeft dan zijn vrouw? Het toepassen van den naam *koe* op het Onze-Lieve-Heersbeestje was dus niets anders dan een bewijs van hooge waardeering voor het aan God toegewijde diertje. Alleen een verklaring als deze laatste, ofwel die op mythologische gronden kan o. i. de algemeene bekendheid van den naam *koe* koe verklaren.

25. — OOK DE ANDERE HUISDIEREN STAAN HUN NAAM AF.

De namen *os*, *osken* en *Onze-Lieve-Heersos* (zuiden van Frankrijk), *zonnekalf* en *Godskalfken* (Duitschland) kunnen door de koe ingegeven zijn. Hetzelfde geldt voor *geit* (Frankrijk) en het meer bekende *schaapje* (Zwitserland), *Ons-Heerenschaapje* (Italië, Duitschland), *Onze-Lieve-Vrouweschaapje* (id.), *Sint-Antoniusschaapje* (Italië), *Moeder-Godsschaapje* (Duitschland), *loereloere-lammeken* (id.), *Godslammeken*, enz. Hier moeten we er op wijzen dat vooral het schaap ook als een sympathiek dier beschouwd werd en daarom kon het *Onze-Lieve-Heersbeestje* gemakkelijk ook dezen naam tot zich trekken.

Het paard wou niet ten achter blijven en bood zijn diensten, in casu zijn naam, aan. In Zuid-Nederland treffen we *Lieve-Heerepaardje* aan te Lanklaar en *Onze-Lieve-Vrouwepaardje* te Zele en Kalken. Dezelfde namen komen voor in Wallonië, Frankrijk, Italië, Engeland en Duitschland (hier o.a. *Onze-Heer-God zijn beste paard* en *hemelpaard*). Ook het paard kan eenvoudig de plaats van de koe ingenomen hebben in den naam van het kevertje, doch de algemeene verspreiding schijnt veeleer op mythologische oorzaken te wijzen.

De paarden, vooral de witte, waren aan den zonnegod Freyr gewijd; heilige rossen graasden in het noorden bij zijn tempel. Het hinniken en proesten der paarden werd op vele plaatsen beluisterd als een orakel en ook de gang werd nagekeken. In de Lausitz gaan de jonge meisjes op 24 December aan de deur van den paardenstal luisteren; hinnikt er juist een paard, dan zal het meisje het volgend jaar trouwen. In Wallonië kondigt een

hinnikend paard mooi weer aan; daar ook kan het een huwelijk en zelfs den dood voorspellen. Men ziet dus dat de mythologische beteekenis van het Onze-Lieve-Heersbeestje dikwijls parallel loopt met die van het paard. (Cfr. § 3, 4 en 5.)

Evenals de koe oorzaak was dat ook het kalf als benaming verscheen voor het Onze-Lieve-Heersbeestje, bracht het paard ook een veulen mee: "*Hiesserfüllen*" in Pommeren.

In Italië komt vaak de benaming *Sint-Antoniuszwijntje* voor. Het ontstaan hiervan is duidelijk: aldaar kende men den naam *Sint-Antoniuskoe*, een compromisvorm tusschen *Sint-Antoniusbeestje* en een *koe*-naam (zie § 10 en 24). Daar echter niet de koe, doch het zwijn de gewone gezelschap is van dien heilige, moest de koe de plaats ruimen voor het zwijn.

Waarom echter ook in Provence het varken verschijnt in den naam *Onze-Lieve-Heerszwijntje* is minder duidelijk, daar hier geen reden was om de koe door het zwijn te vervangen. Moeten wij hierin misschien weer een herinnering zien aan het boerengeloof, dat het varken een geluksbode was? Of betreft het hier een streek waar niet de koe, doch het varken "het" huisdier was bij uitnemendheid?

26. — HET MOLENPEERD EN DE OLIFANT OF DE FRATSEN DER VOLKSETYMOLOGIE.

In de Maasvallei ten noorden van Maastricht (omgeving van Mechelen a. Maas), noemt men het Onze-Lieve-Heersbeestje algemeen *molenpeerdje*. De aanwezigheid van het paard in de namen van het kevertje werd reeds verantwoord, doch van waar komt de molen?

O. i. ontstond de naam aldus: Uit het in de streek bekende *Onze-Lieve-Heerspeerdje* en den naam *oliebeestje* (zie § 15) ontstond de compromisvorm *oliepeerdje*, uitgesproken *olepeerdje*, met het lidwoord "een *olepeerdje*". Door verkeerde scheiding ontstond hieruit "*e nolepeerdje*", waaruit de volksetymologie natuurlijk onmiddellijk *e molepeerdje* maakte (vgl. *nemelbeestje* uit "*een hemelbeestje*" (zie § 10).

In Biekorf (IV, 32) wordt naast den naam *olipoli* ook nog *olifant* vermeld, doch zonder nadere plaatsaanduiding. *Olipoli* is duidelijk een compromisvorm tusschen *oliebeestje* en (*pim*)*pompolie* (zie § 29). *Olifant* kan ook niet anders zijn dan een gewilde, waarschijnlijk wel humoristisch bedoelde vervorming van *oliebeestje* of liever nog *oliepeerdje*, waarin ook reeds een andere diernaam aanwezig was.

En aldus kreeg het kleine kevertje den naam van den reus onder de viervoeters. Men ziet het: de volksetymologie staat voor niets!

27. — NOG EEN BETERE VRIEND DAN DE KOE: HET HOEN.

Het hoen treedt zoo mogelijk nog vaker op dan de koe in de namen van het *Onze-Lieve-Heersbeestje*. En in deze groep namen is Zuid-Nederland goed vertegenwoordigd. Wij treffen *Onze-Lieve-Heerhenneken* aan in het Noorden der provincie Antwerpen, *Lieve-Heerskiekske* in het Oosten van Limburg en *Onze-Lieve-Heerpoeleke* (poelje = jonge hen) te Koninksem; *Onze-Lieve-Vrouwhenneken* in het Noorden van Limburg en *Onze-Lieve-Vrouwpoeleke* in het Zuiden. Te Vliermaal werd dit laatste vervormd tot *O.-L.-Vrouwbelleke*. Te Rotem troffen we

L.-V.-ëntje aan en te Hasselt *ëndjelevreuke*: dit *ëntje*, *ëndje* lezen we als een vervorming van “haantje”. Ook in Noord-Nederland komt een *Onze-Lieve-Heershaantje* voor.

Dezelfde namen of varianten komen ook in de andere landen voor.

We citeren nog *Lievemeneerstuutje* (tuut = kip) in Nederland, *gouden hen* (Trooz en Dison, Wallonië), *Sint-Janshen* (Frankrijk), *paaschhen* (id.), *Mariahoentje* (Duitschland), *zonnekuiken* en *zonnehoentje* (id.), *Sint-Michaëlskipje* (Italië). In Frankrijk worden ook nog namen gebruikt die als lokwoord dienen voor de hoenders, als *poupoule*, *coco*, *cocotte*.

Deze voorliefde om den naam van de hen toe te passen op het *Onze-Lieve-Heersbeestje* kunnen we verklaren als voor de koe. De hen stond oudtijds ook zeer in aanzien en men behandelde ze liefderijk in de hoop dat ze meer eieren zou leggen.

Ook hier echter kunnen gelijkaardige bijgeloovige voorstellingen voor de naamoverdracht aansprakelijk gesteld worden. De Grieken en de Romeinen lieten zich reeds door hoenders de toekomst ontsluiëren. Als in de Vogezen de hanen ontijdig kraaien of de hennen zich heftig krabben of in 't stof wentelen, beteekent dit nakenden regen. Als de haan midden in den nacht kraait, beteekent dit mist voor den volgenden dag in Poitou, een sterfgeval of een ongeluk in Bretagne. Ook betreffende brandgevaar en graanprijzen weten de hoenders door hun gedragingen de boeren in te lichten. Op sommige plaatsen beteekent een witte hen geluk; een zwarte echter staat immer met heksen of duivels in betrekking!

28. — AL WAT VLIEGT KAN VOGEL HEETEN.

Het feit dat het Onze-Lieve-Heersbeestje kan vliegen is wel een voldoende verklaring voor de vogel-namen, die af en toe aan het kevertje gegeven worden, als: *Lieve-Heersvogeltje* (Nederland), *Heer-Godsvogeltje* (Duitschland), *Mariavogeltje* (id.), *genadevogeltje* (id.), *zonnevogel* (id.), *Katrienevogel* (id.), *Onze-Lieve-Vrouwvogeltje* (Engeland), *goudvogel* (id.), *vogeltje zonder meer* (Italië).

Moeilijker te verklaren zijn de namen van bepaalde vogels, als *Sint-Janskwartel* (Frankrijk), *ekstertje* (Vogezen), *meesvlindertje* (Wallonië), *vink* (id.), *duifje* (Italië), *zwaluwtje* (id.).

Een naam als *ekster* werd misschien vooreerst slechts aan de zwarte Onze-Lieve-Heersbeestjes gegeven. De zwaluw geldt reeds sedert de oudste tijden als een geluksbode; zij ook kan het weer voorspellen en zij wordt door de jonge meisjes ondervraagd in liefdesaangelegenheden. Het toepassen van haar naam op het kevertje, dat een gelijkaardige rol speelde, moet dus geen verwondering wekken. Bij de vogelnamen, die niet op dergelijke wijze te verklaren zijn, moeten wij substitutie aannemen.

29. — VERWARRING MET DEN VLINDER.

De naam van den vlinder werd op ruime schaal toegepast op het Onze-Lieve-Heersbeestje; ook het tegenovergestelde gebeurde wel eens. We wezen er trouwens reeds op hoe gemakkelijk insectennamen verward en

verwisseld worden. Eenvoudige onkunde bij de dialectsprekers kan zulke verwarring veroorzaken. Ook het bloote feit dat beide hier besproken insecten vliegen en beide mooi zijn, is ruimschoots voldoende voor naamverwisseling. Daarenboven wordt ook de vlinder, zoowel als het Onze-Lieve-Heersbeestje, op sommige plaatsen als geluksbode beschouwd.

Het Fransche *papillon* of het Latijnsche *papilio* werd reeds lang geleden door het Nederlandsch overgenomen in den diminutiefvorm *papeljoentje*, niet met de betekenis "vlinder", doch met die van Onze-Lieve-Heersbeestje.

Het vreemde woord onderging in den Vlaamschen mond allerlei vervormingen en nu hooren we het kevertje in West-Vlaanderen noemen: *pipaljoentje* (Oostende), *pipanlioentje* (id.), *pimpaljoentje* (id.), *pimpampoentje* (\pm geheel West-Vlaanderen), *pipapoentje* (Blankenberge), *pipapow* (Poperinge), *piepauw* (Watou, Kemmel). In het Zuiden van Oost-Vlaanderen komen andere varianten voor, als *pimpompulie*, *pimpompole*, *pimpompulleken*, *pimpolie*, *pompulie*, enz. Ook het West-Vlaamsche *pieboele* kan nog van *papilio* afstammen.

Te Doel (Oost-Vlaanderen) heet het Onze-Lieve-Heersbeestje *kapelleken*: klaarblijkelijk is dit "kapel", het vroegere Nederlandsche kultuurwoord voor vlinder. Te Oudenaarde hoort men soms *kapulleken* en *kopulleken*: dit zijn compromisvormen tusschen *kapel* en iets als (*pim*)*pompulleken*. In het tweede lid van den naam *paterkapken* (te Sint-Gilles-Waas) zien we een samen-trekking van den naam *kapelleken*, waarbij dan later *pater* werd gevoegd.

Het is waarschijnlijk dat het door het Vlaamsch ontleende *papillon* de betekenis Onze-Lieve-Heersbeestje

reeds in het Fransch had, want ook in Wallonië komt het vaak met die beteekenis voor, altijd echter in een samenstelling, als: *papillon d'or*, *papillon des champs* (les Waleffes), *papillon-larron* (Pellaines), *papillon de soleil* (Vielsalm). Ook in Frankrijk, in Bretagne en in Italië draagt het Onze-Lieve-Heersbeestje vlinder-namen. In Frankrijk heeft *papilio* trouwens vervormingen ondergaan tot in het oneindige, waarbij vergeleken de Vlaamsche variaties als *pimpampoentje* nog maar klein bier zijn.

30. — NOG ANDERE DIERNAMEN.

In Noord-Nederland heet het Onze-Lieve-Heersbeestje nog: *Lievemeneerstiekje* (tiek = tor, kever) en *Lievenheerswormpje*; het eerste is duidelijk, het tweede echter niet. Dit *worm* komt vooral in Pommeren in samenstellingen voor: *geluksworm*, *Johannesworm*, *Mariaworm*, *zonneworm* en *Onze-Lieve-Heersworm*.

Een voor de hand liggende benaming was: *Onze-Lieve-Heersvliegje* (Frankrijk en Wallonië). In denzelfden aard zijn: *Heer-Godsmugje* (Duitschland) en *goudvlieg* (Wallonië). Herinneren wij ons dat het kevertje desgewenscht goud moet kunnen geven (zie § 16).

Voor vier plaatsen in West-Vlaanderen werd ons de naam *donderbeestje* opgegeven. Deze naam berust wel op verwarring met de zeer kleine vliegjes, die bij dreigende onweerslucht in grooten getale neerstrijken en in ons land algemeen als "donderbeestjes" bekend zijn.

Ook de namen *glimworm*, *meikever* en *boekweitkever* (Pommeren) zijn ontleend aan andere insecten. Misschien ook *Junikever* (id.), naar het model "meikever" gevormd.

In Frankrijk heet het Onze-Lieve-Heersbeestje soms *schildpad* en in Denemarken *schildpadkevertje*. Deze

naam werd voorzeker ingegeven door den uiterlijken vorm van het kevertje, waarvan het lichaampje juist den ovaalronden vorm vertoont van de schildpad. Het Duitsch kent den naam *ronde schildkever*, dien we misschien op rekening moeten zetten van de ronde dekschilden van het beestje.

Marmot, in Frankrijk bekend voor het Onze-Lieve-Heersbeestje, moet niet noodzakelijk op het diertje, dat marmot heet, teruggaan. Dit woord wordt dikwijls als troetelnaam gebruikt, ook voor personen. Geen wonder dus dat het sympathieke diertje insgelijks dien naam ontving.

Waarom men echter ons kevertje te Fosse (Namen) soms *mortico* heet, wat wel ons "martico = aap" is, blijft ons een raadsel!

31. — HET UITZICHT VAN HET BEESTJE IS EEN BRON VOOR NIEUWE NAMEN.

Wat meest opvalt, als men het Onze-Lieve-Heersbeestje te zien krijgt, is natuurlijk de teekening van zijn dekschilden. We zegden reeds dat de soort met zeven zwarte stippen op helrooden ondergrond meest voorkomt. De naam *zevenpunterken* lag dus voor de hand. Toch vonden we hem slechts op één plaats in Zuid-Nederland, namelijk te Beernem. Ook in Italië is hij bekend en in Duitschland komt hij vaker voor.

Op twee plaatsen in de provincie Luik werd de naam van de *klaproos* aan het O.-L.-Heersbeestje gegeven, wat alleen door de roode kleur van insect en bloem kan verklaard worden. Trouwens, in de omgeving van Turijn (Italië) is een naam in gebruik, die ongeveer met ons woord *roodje* overeenkomt.

De kleine gestalte van het kevertje verschaft het in Wallonië herhaaldelijk het troetelnaampje *kleintje* (pico, te Malmedy pit'ho) en in Frankrijk (Puy-de-Dôme) kent men zelfs *Onze-Lieve-Heerskleintje* (petiot du bon Dieu).

Waarom het insect in Wallonië (Bergilers) *pepin* heet zien we niet in: gelijkenis met de pit van een vrucht is nogal ver gezocht. Of was het kleine, het ronde van pit en insect voldoende om den naam van 't eerste op 't laatste over te dragen?

Even onduidelijk is de door Mistral voor Gascogne opgegeven naam *dedau* (uit digitale), wat "vingerhoed" moet beteekenen. Deden de stippeltjes op de dekschilden van het insect aan de deukjes in een fingerhoed denken? Of dacht men aan dit voorwerp als het O. L. Heersbeestje op den vinger naar omhoog kruipt en op den top even blijft zitten?

Of de Waalsche benaming *molentje* (moulinet, Seraing) voldoende verklaard wordt door de bevestiging dat het vliegende kevertje met zijn uitgespreide vleugeltjes aan een molen deed denken, durven we betwijfelen. Deze naam wijst veeleer op een martelspelletje, dat dikwijls met meikevers, soms met vlinders, bedreven wordt, en waarbij het insect zoodanig aan een stok wordt vastgemaakt, dat het verplicht wordt er gedurig omheen te draaien of te vliegen. Zulk spelletje heet overal molentjes maken. We weten echter niet of aan zulke spelletjes ooit Onze-Lieve-Heersbeestjes ten offer vielen. Is dit niet het geval, dan kan de naam van den meikever of van den vlinder overgenomen zijn (vgl. § 29 en 30).

32. — NOG NIET ALLE RAADSELS ZIJN OPGELOST.

Wie nu mocht meenen dat bovenstaande opsomming ongeveer alle bekende namen van het Onze-Lieve-Heersbeestje heeft behandeld, slaat den bal deerlijk mis. Er blijven nog altijd enkele tientallen van namen over, waarvoor men slechts een gebrekkige of in 't geheel geen verklaring heeft gevonden.

Meter (*marraine*, Henegouwen) verklaart men door het feit dat de meter iemand is die dikwijls geschenken brengt en het O. L. Heersbeestje wordt ook veel om geschenken gevraagd (zie § 16). *Marionnette* (Henegouwen, Luxemburg) zou het diertje heeten omdat de kinderen er vaak mee spelen, even goed als met hun poppen of marionnetten. In Frankrijk komt trouwens de naam *polichinelle* voor. Ik denk echter dat *marraine* en *marionnette* vervormingen zijn, wellicht humoristisch bedoeld, van *Maria*(beestje), een der gewone namen voor het kevertje. Deze veronderstelling wordt gesteund door andere waarschijnlijke vervormingen van *Marie*, die we in Wallonië aantreffen, als *marimaryér* (Gottignies). Waarschijnlijk is dit een oorspronkelijke verdubbeling van *Marie*, misschien in een kinderrimpje ontstaan. De volksetymologie bracht dan het tweede lid bij "marié", misschien wel omdat het Onze-Lieve-Heersbeestje als orakeldiertje in liefdes- en huwelijksaangelegenheden bekend stond. Uit het aldus ontstane "marié" vormde dan een geestigaard den naam *mariée salée* (gezouten bruid), te Mons op het O. L. Heersbeestje toegepast.

Het Waalsche *pipoir* werd door Grandgagnage verklaard als "pied de porc", zwijnepoot. Het zal echter wel een der talrijke vervormingen van *papilio* zijn.

Een aantal namen uit de Fransche dialecten, als *babau*, *barbot*, *barboulotte*, *bëborat*, *bimbora*, *piupiu*, *pronpron*, enz., tracht men te verklaren als... klanknabootsingen. Het Onze-Lieve-Heersbeestje maakt echter bij het vliegen weinig of geen geluid. Men kan zich dan echter altijd langs een achterpoortje redden: het kevertje kan den naam overgenomen hebben van een gonzend insect, als de hommelmot, de bromvlieg. Bij alle dergelijke woorden zal men echter goeddoen even de mogelijkheid te onderzoeken of het hier geen verre uitloopers geldt van *papilio*, door de volksetymologie of in den kindermund heelemaal vervormd. In een naam als *bimbora* b. v. hebben we slechts een overgang van *l* tot *r* te veronderstellen en met dit *bimbola* zijn we reeds zeer dicht bij het Oost-Vlaamsche (*pim*)*pompolie*, dat zeker uit *papilio* afstamt.

Wie lust mocht voelen zijn kritisch vernuft te scherpen op de studie van dergelijke problemen, kunnen we de lezing aanbevelen van Dora Aebi's werk (zie de inleiding), waarin hij nog een zeer voldoende aantal van verkeerd-, onvoldoend- of niet-verklaarde benamingen zal aantreffen.

Aldus kan men zijn fantasie vrij spel laten bij een naam als *pelgrim* (Italië); naar verkiezen kan men van de kleedij spreken, van een verre reis, van boetedoening, enz. Men kan er zelfs het geloof aan de zielsverhuizing met de haren bijsleuren. Ook bij den naam *hamertje* (Frankrijk) kan men zijn verbeelding den vrijen teugel laten, al ontleende het Onze-Lieve-Heersbeestje dien naam waarschijnlijk eenvoudig aan het doodkloppertje.

Ook de Fransche naam *dor-midi* is een dankbaar onderwerp voor stoute veronderstellingen: het kan naar verkiezen gelezen worden als *d'or-midi* en is dan een combinatie van goud, dat we reeds meermaals in kinderrijmpjes hebben aangetroffen en van het O.-L.-Heers-

beestje als orakeldiertje, dat weet te vertellen hoe laat het is (zie § 6), of als *dors-midi* en dan heeft men onmiddellijk het versje uit Picardië bij de hand, aangehaald in § 6, waarin men aan het kevertje beveelt 's middags te gaan rusten.

33. — BESLUIT.

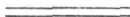
Als we het in deze studie verwerkte materiaal in zijn geheel overschouwen, stellen we vast dat in zoo goed als alle landen, waarover wij gegevens bezitten, het volksgeloof met betrekking tot het Onze-Lieve-Heersbeestje identisch is. Ook de kinderrijmpjes en de zeer talrijke benamingen van het kevertje vertoonen een opvallende overeenstemming. Dit feit kunnen we op twee manieren verklaren: Ofwel hebben we te doen met een gebied dat een groote kultuureenheid vormt, waarin dezelfde mythologische voorstellingen bij menschen van gelijkaardigen aanleg, in dezelfde kultuursfeer levend en ontwikkelend, dezelfde evolutie hebben doorgemaakt en denzelfden neerslag in hun levensuitingen hebben achtergelaten. Deze veronderstelling impliceert bijna noodzakelijk een gemeenschappelijken oorsprong: laten we hier spreken van *Indogermaansch gemeengoed*. Ofwel werden hier namen, rijmpjes, bijgeloof, denkgewoonten overgedragen van streek tot streek, van volk tot volk.

Dat dit laatste niet onmogelijk is, heeft o. a. de dialectgeografie op overtuigende wijze aangetoond. Laten we voorloopig aannemen dat beide elementen, zoowel elementaire kultuurverwantschap als kultuuruitstraling, hebben samengewerkt om den tegenwoordigen toestand in 't leven te roepen. Dat de wetenschap ooit zoover zal geraken dat ze zal kunnen aanwijzen welke rol de kultuurverwantschap

hierbij heeft gespeeld en welke de kultuuruitstraling, durven we niet verzekeren. Historische documentatie hieromtrent is zoo moeilijk te verzamelen !

We mogen deze studie niet eindigen zonder er de lezers op te wijzen dat een aantal der hier behandelde namen ook op andere insecten dan het Onze-Lieve-Heersbeestje toegepast worden, en dat een aantal der geciteerde kinderriempjes ook anderen kerfdiertjes kunnen toegezongen worden. De rol, die het Onze-Lieve-Heersbeestje speelt in oude mythologische tradities en bijgeloof, wordt op verschillende plaatsen door verschillende dieren gespeeld. Hierop werd in den loop van deze studie nergens gewezen, dan waar dit noodzakelijk scheen om een benaming te verklaren. Volledigheid nastreven in dit opzicht zou een werkje als dit doen uitgroeien tot een lijvig in-folio, of beter nog, tot een heele serie boeken, waarvan het laatste deel nooit het licht zou zien, omdat de heele folklore er in zou betrokken worden.

Daarom vonden we het verkieslijk ons te beperken tot dit niet al te omvangrijke werkje en de rest in onze mars te houden... tot bij een volgende gelegenheid !

INHOUD.

	Blz.
Inleiding — Bibliografie	3
1. De antieke wetenschap en de insectenkunde	5
2. Linnæus geeft ons beestje zijn eersten wetenschappelijken naam	6
3. De oude godin der liefde Freya	6
4. Freya deelt met haar broeder Freyr	8
5. Heeft het kevertje macht over het weer?	9
6. Een primitief uurwerk	11
7. Een diertje met veel zon in zijn naam	11
8. Waar blijft het met al die geschenken?	12
9. De heidensche goden trekken kristelijke kleedjes aan	13
10. De hemel en zijn bewoners	14
11. Ook de vrouwelijke heiligen spreken een woordje mee	15
12. Van waar komt het Oostvlaamsche pieternelleken?	17
13. Bemiddelaar tusschen mensch en hemel	18
14. Is het Onze-Lieve-Heersbeestje een zieltje?	20
15. Het Onze-Lieve-Heersbeestje geeft olie of smout	21
16. Het geeft ook geld, kleederen en voedsel	23
17. Het brengt geluk en gezondheid	24
18. Wee den dierenbeull	26
19. Het Onze-Lieve-Heersbeestje in de legende	27
20. Vreeselijke gevaren bedreigen het kevertje	28
21. Verwaterde rijmpjes	30
22. Welk beroep verkiest het Onze-Lieve-Heersbeestje?	33
23. De militaire loopbaan of de geestelijke staat?	34
24. Hoe het Onze-Lieve-Heersbeestje een koe werd	36
25. Ook de andere huisdieren staan hun naam af	38
26. Het molenpeerd en de olifant of de fratsen der volks-etymologie	39

27. Nog een betere vriend dan de koe : het hoen	40
28. Al wat vliegt kan vogel heeten	42
29. Verwarring met den vlinder	42
30. Nog andere diernamen	44
31. Het uitzicht van het beestje is een bron voor nieuwe namen	45
32. Nog niet alle raadsels zijn opgelost	47
33. Besluit	49

ALFABETISCH REGISTER
DER GECITEERDE NAMEN
VAN HET ONZE-LIEVE-HEERSBEESTJE.

	Blz.		Blz.
A gathe	17	D edau	46
Ave-Maria	14	Dezeken	14
		Djezekribbeken	14
B abau	48	donderbeestje	44
barbot	48	dor-midi	48, 49
barboulotte	48	duifje	42
bëborat	48	duivel	15
bête au bon Dieu	24		
bête du paradis	14	E kstertje	42
bimbora	48	ëndjlevrouke	41
boekweitkever	44	engel(tje)	15, 19
C arolina	17	F reyahoen	7
Cathérine	16	Freyavogeltje	7
Cathérinette	16		
Cathérinotte	16	G eit	38
charigougoute	17	geluk	25
chérie-Agathe	17	geluksbrenger	24
chérigaugotte	17	gelukskever	25
chérigogatte	17	geluksworm	25, 44
chéritogatte	17	genadevogeltje	42
coccinella	6	gendarme	34
coccinella septempunctata	6	gerechtsdienaar	34
coccinelle	6	glimworm	44
coco	41	Gods kalfken	38
cocotte	41	Gods koe	36
couturier	33	Gods lammeken	38
couturier de Saint-Martin	33	gouden hen	41
couturier du bon Dieu	33	gouden koe	36
couturière	33	goudhennetje	32

goudvlieg	44	kopulleken	43
goudvogeltje	42	Lady-clock	11
Mamertje	48	Lievemeneerstiekje	44
Heerelammeken	19	Lievemeneerstuutje	41
Heer-Godsmugje	44	Lieve(n)-Heereginneke	31
Heer-Godsvogeltje	42	Lieve(n)-Heerekuiksken	22
Heiland	13	Lieve(n) Heereninneke	31
hemelbeestje	14	Lieve(n)-Heerenonneke	31
hemeldiertje	25	Lieve(n)-Heerepaardje	35
hemelkevertje	14	Lieven-Heerken	13
hemelkoetje	36	Lieve(n)-Heerskieksken	40
hemelkoninginnetje	14	Lieve(n)-Heersvogeltje	42
hemelpaard	38	Lieve(n)-Heerswormpje	44
Herrgottskatrinchen	16	Lieve-Vrouwe-ëntje	41
herzkatrinchen	16	Lieve-Vrouwbeestje	14
hetseldierken	32	Lieve-Vrouwken	14, 22
hiesserfüllen	39	Lievrouwken	22, 29
horloge	11	loereloerelammeken	38
horloge des bois	11	Madeleine	17
hovenierster	35	Madonna	14
Indragôpa	12	Margreta	16
Jeanne-Marie	15	Marguerite	16
Johanneskever	15	Marguerite du bon Dieu	16
Johannesworm	15, 44	Marguerite du ciel	16
Junikever	44	Marguerite du joli bois	16
Kapelleken	43	Marguerite vole au ciel	16
kapucijn	35	Mariabeestje	14, 47
kapulleken	43	Mariahoentje	41
Katlinet	16	Mariavogeltje	42
Katrel	16	Mariaworm(pje)	32, 44
Katrèn	16	mariée salée	47
Katrienevogeltje	42	Marie-Jeanne	15
Katrientje	32	Marieken	14
klaproos	45	Marienkäfer	14
kleermaker	33, 34, 35	Marietje	32
kleintje	46	marimaryér	47
koe(tje)	36	marionnette	47
koopman	36	marmot	45
		marraine	47
		meesvlindertje	42

meikever	44	Onze-Lieve-Vrouwpoeleke	40
meter	47	Onze-Lieve-Vrouwschaapje	38
meunière	35	Onze-Lieve-Vrouwvogeltje	42
Moeder-Godsdierven	14	Onze-Lieve-Vrouwzieltje	20
Moeder-Godsschaapje	38	os(ken)	38
molenarin	35		
molenpeerdje	39, 40	P aaschhen	41
molentje	46	Paolina	17
monnik(je)	35	papeljoentje	43
monnik van Sint-Lucia	35	papilio	43, 44, 47, 48
mortico	45	papillon	43
moulinet	46	papillon des champs	44
		papillon de soleil	44
M aaster	33	papillon d'or	44
nemelbeestje	14	papillon larron	44
Nicole	17, 18	paterkapken	36, 43
		pelgrim	48
O liebeestje	40	pepin	46
oliediertje	22	Pernette	17
oliemannetje	21, 22	petiot du bon Dieu	46
oliepeerdje	40	petite horloge	11
olifant	40	petite Marguerite (Guillau- mette)	16
olipoli	7, 40	pico	46
Ons-Heerenschaapje	38	pieboele	43
Onze-Heer-God zijn beste paard	38	piepauw	43
Onze-Lieve-Heersbeestje	13, 28	piepernelleken	17, 18
Onze-Lieve-Heershaantje	41	pieternelleken	17, 18
Onze-Lieve-Heershenneken	40	pimpaljoentje	43
Onze-Lieve-Heerskleintje	46	pimpampoentje	18, 30, 31, 42, 44
Onze-Lieve-Heerskoe	36	pimpampole	20
Onze-Lieve-Heersos	38	pimpampolie	9
Onze-Lieve-Heerspaardje	36, 40	pimpamporeken	9
Onze-Lieve-Heerspoeleke	40	pimpernelleken	18
Onze-Lieve-Heersvliegje	44	pimpophe	43
Onze-Lieve-Heersworm	44	pimpompole	7, 40, 43, 48
Onze-Lieve-Heerszieltje	20	pimpompulie	43
Onze-Lieve-Heerszwijntje	39	pimpompulleken	18, 43
Onze-Lieve-Vrouwbeestje	22	pipaljoentje	43
Onze-Lieve-Vrouwbelleke	40	pipanloentje	43
Onze-Lieve-Vrouwhenneken	40	pipapoentje	43
Onze-Lieve-Vrouwkoe	36	pipapow	43
Onze-Lieve-Vrouwpaardje	38		

pipoir	47	Sint-Joris...	15
piupiu	48	Sint(e)-Katharina...	16
polichinelle	47	Sint(e)-Lucia...	15
pompolie	40	Sint-Maartensbeestje	15
pompulie	43	Sint(e)-Margaretha	16
postbode	24	Sint-Michaëlskipje	41
poupoule	41	Sint-Michiël...	15
priester(tje)	35	Sint-Paulus...	15
priorin	35	Sint-Vitus...	15
<i>proupprou</i>	48	<i>smid je)</i>	33, 34, 35
Ronde schildkever	45	smoutbeestje	22
roodje	45	smoutkevertje	22
rood monnikje	35	soldaat	34, 35
Rosa	17	Tailleur	33
Roseta	17	Thiatrine	16
ruiterpaardje	36	Wacotte	36
ruiter van den Heer	36	vingerhoed	46
Sainte-Agathe	17	vink	42
Sainte-Catherinette	16	vogeltje	42
Sainte-Thérèse	17, 18	Waarzegger	34
schaapje	38	Zevenpunterken	6, 45
schildpad	44	zieltje	20, 21
schildpadkevertje	44	zonnehoentje	41
schoenmaker	33, 34, 35	zonnekalf	11, 38
schoentje van O.-L.-Vrouw	33	zonnekever	11
's Heeren kleedje	33	zonnekind	11
Sint-Antonius...	15	zonneknikker	11
Sint-Antoniuskoe	36, 39	zonnekoe	11
Sint-Antonius-schaapje	38	zonnekuiken	41
Sint-Antoniuszieltje	20	<i>zonneshijntje</i>	11
Sint-Antoniuszwijntje	39	zonnevogel	11, 42
Sint-Jansbeestje	15	zonneworm	11, 44
Sint-Janshen	41	zwaluwkje	42
Sint-Janskevertje	23		
Sint-Janskwartel	42		
Sint-Joanneskoe	36		